

Srđan Srdić

GROB ZA REPUBLIKU

(Uve Vitštok: *Februar 33: zima književnosti*, prevela s nemačkog Drinka Gojković, Geopoetika izdavaštvo, Beograd, 2023)

U *Čarobnjaku*, romanu Džona Faulsa kog se autor maltene odricao, dok se čitaoci kontinuirano s tim odricanjem nisu slagali, u svakom smislu nezaboravni Moris Končis izgovara i sledeće: „Jedna od velikih zabluda našeg vremena je da su nacisti došli na vlast zato što su haosu nametnuli red. A istina je baš suprotna tome: imali su uspeha zato što su redu nametnuli kaos. Pocepali su Zapovesti, odbacili superego, što god hoćeš. Govorili su: *Možeš da proganjaš manjine, možeš da ubijaš, možeš da mučiš, možeš da se pariš i rađaš bez ljubavi*. Ponudili su čovečanstvu sva velika iskušenja. Ništa nije istina, sve je dozvoljeno.” Više nego često ciničan, Končis na ovom mestu deluje ubedljivo koliko i razložno – ukoliko nacizam ne shvatimo kao, grubo rečeno, politički trend, već pre kao igru preispitivanja ukupne prirode, opravdanim nam se čini postupak

Nemca Uvea Vitštoka da 2021. godine, naizgled na bezbednoj udaljenosti od nacističkih izopačenih nepočinstava, objavi relativno kratku, na dokumentima zasnovanu studiju ponašanja nemačkih pisaca u toku fatalnog februara 1933, meseca Hitlerovog dolaska na vlast.

Februar 33: zima književnosti odista jeste knjiga čijim izvorima nije moguće prigovoriti – da bezobrazno parafraziram jednu znamenitu, a krajnje nepravedno zapostavljenu lokalnu spisateljicu koja bi lako mogla da pronade mesto u nekakvom, lokalno zamišljenom *februaru*: „ovako to jeste bilo”, i to je loša vest. Potreba da se ovakva knjiga pojavi u knjižarama, bibliotekama i njima sličnim mestima 2021. takođe govori o nepopravljivosti ljudske prirode, ovog puta posmatrane kroz perspektivu političkog dešavanja. Otud je *Februar 33* knjiga srodna *Dnevnom redu* Erika Vijara. Naime, kad se čovek prostođušno zapita čemu opet o *istom*, dovoljno je da pročita vesti dana, ne lokalne, bilo bi sjajno da su samo te problematične, već sveukupne, globalne, pa da se osvedoči kako je *isto* jedino što postoji. Jedino moguće, da budem neotklonjivo precizan.

*

Pomenuti Končis, *magus*, u svojim izlaganjima ume da bude i pretenciozan, i na svoj način iritantan, svakako manipulativan i veoma, veoma promišljen u pogledu ciljeva koje bi trebalo da ostvari, ali mu se ne može odreći, za epohu u kojoj živi, začuđujuća didaktičnost. Pa da se saglasimo da gorenavedene stavove nije moguće ili ih je vrlo teško

moguće dovoditi u pitanje. Dakle, ako je *to istina*, bilo bi uputno razmisliti o tome kako je takva istina uopšte bila/ostala moguća. I tako dolazimo do Vitštokovog izbora profesije pisca: zašto baš pisci, a ne odžačari? Jer Vitštoka u *Februaru 33* zanima ponašanje pisaca u naprasno izmenjenim istorijsko-političkim okolnostima. To više govori o vremenskom isečku koji je Vitštok opisao nego o bilo čemu drugom. Jednostavno rečeno, on računa sa specifičnom vrstom aure koju u tom času navodno poseduju pisci, a ne mojom nepromišljenošću olako odabrani odžačari. Ta se aura zasniva na dve pretpostavke, na prvi pogled isključujuće. Prva bi bila romantičarska, posledično neoromantičarska, dok je druga realistička (ovde se misli na realizam kao istorijski zasnovan umetnički pravac iz devetnaestog veka, nikako na sveprisutni realistički metod objektivnog prikazivanja stvarnosti) čija maligna emanacija ostaje ideološko izvitoperenje u drastično narušavanje autonomije umetničkog teksta poznato kao socijalistički realizam. Shvaćen romantičarski, pisac je skoro pa vrač, guru koji u svom posedu drži izvesne pseudomagijske pretpostavke na kojima je sagrađen svet u kom živi, pa stoga ne bi bilo nepametno bezuslovno verovati kako njemu, tako i antizanatski shvaćenom stvaralačkom transu iz kog proizlaze stranice koje ovaj piše. Da svedem: pisac zna ono što nepisac ne zna, jednom je dostupno, drugom nije. Druga, realistička pretpostavka od pisca traži da se neprestano izjašnjava (ne treba izlaziti iz trougla Zola–Dikens–Lazarević da bi se to shvatilo) povodom svake sociološke nedoslednosti na koju nailazi zajedno s onima kojima je zbog profesionalne distance onemogućeno da ravnopravno polemišu, revolucionišu društvenu praksu, preuzimajući na sebe kolosalnu odgovornost nećutanja, nepovlačenja pred ustrojstvima i mehanizmima čija priroda u ekstremnim koordinatama ume da poprimi ubilačke obrise. Tako shvaćen pisac danas je pre Asanž nego Šalamov, ako to pravi ma kakvu razliku. Elem, pisac ne bi smeo da ćuti i ne reaguje iz najmanje dva navedena razloga: prvi podrazumeva nesebičnost koja bi njegovu auru morala da delom udeli manje sposobnom ostatku plemena kom pripada, dok je drugi onaj koji govori o piscu isključivo kao nekom ko reaguje i deluje, ko iznosi mišljenja i brani ih silinom integriteta koji je profesionalnim dejstvom stekao, tačnije, isto to društvo kom se suprotstavlja dalo mu je legitimitet da ga makar opomene. I Vitštok je, svakako, na toj strani: lice prvo mora da postane Hamsun, Paund, Pirandelo ili Selin s neutralnih bibliotečkih polica, a kasnije se od tog lica traži da ne postane ono što su ova četvorica postala mimo njih. Složeno, čini mi se.

*

Vreme je da postanem prizeman i primitivan više no što sam to dosad bio. *Februar 33* je knjiga koja svim paundovima i hamsunima ovog sveta postavlja pitanje: gde si bio kad se zapucalo? To pitanje, nikakve sumnje nema, nije književno pitanje. Iako su junaci Vitštokove knjige manje-više notorni znanci svakog iole upućenog čitaoca, oni to nisu u odnosu na njenu izvornu tezu. Ne svi. Tako je moguće, ne u knjizi nego u istorijskoj datosti kojom se knjiga bavi, da danas ne najpoznatija Rikarda Huh bude prikazana kao moralna šampionka što ona, prema kontekstu, zaista jeste bila. I to nema nikakve veze s njenim pisanjem i njegovim kvalitetom, te potonjim značajem svake od njenih knjiga.

Njen savremenik, nesumnjivi literarni velikan Tomas Man, opet, u svojim dnevnicima, navodi Vitštok, govori o nečemu što formuliše kao „revolt protiv jevrejstva”, i to opasno problematizuje njegovu naizgled besprekornu političku figuru. Manov slučaj sugerise postojanje određenih (pre)velikih očekivanja u pogledu svega onoga što pisci jesu, pored toga što su pisci ovakvog ili onakvog ranga, i to bi mogao biti ne alibi za sve one koji se nisu iskazali u zlim političkim vremenima već pre govor o pogreškama identifikacije ljudi koji stvaraju fiktionalne tekstove nekada i najvišeg kvaliteta s ljudima kojima je moguće pridodati atribut etičke besprekornosti političkog tipa, ako tako nešto uopšte jeste zamislivo. Biti pisac profesionalac nikako ne može da se izjednači s idejom o nepogrešivosti političkog suda i njemu pripadajućoj etici, naprotiv, istorija književnosti beleži znatno više slučajeva autora kojima je svako pa i najelementarnije političko mišljenje bilo apsolutno strano – govorim o nerazumevanju političkog procesa kao takvog, ne o etičnosti ovakve ili onakve odluke. U suprotnom, deluje da bi se identično, politički ispravno mišljenje moralo tražiti baš od svakog onog ko pripada od društva opredeljenoj „intelektualnoj eliti”, što je termin veoma, veoma fluidan i njegova opšta svojstva su gotovo pa prorejska jer podrazumevaju ubedljivu definiciju do koje se ne dolazi lakomislenim prećicama.

*

Da biti pisac ne znači isto što i biti odžačar jasno je i bez izlaganja većim intelektualnim naprezanjima. Nevolja koja dolazi od Vitštokovog teksta jeste u baštinjenju nečega što bih odredio kao sentiment romantičarske, ali i realističke deluzije o kojima je u prethodnim redovima bilo reči. Ugradnja koda moralne superiornosti u svakog pisca ponaosob, a kasnije i u samo jednu od mogućih profesija, čini se kao nesvakidašnji šum u komuniciranju onoga što ljudska priroda istinski jeste. I onda bih se založio za stanovište koje iz svake rasprave izuzima Vitštokove junake kao pisce, jer su oni kao takvi podložni prioritarno mogućnostima kritičkog promišljanja i estetskog vrednovanja teksta, ne u radikalno fenomenološkom smislu već u znatno širem književnoistorijskom, pa i poetskom opsegu. Vitštokova meta su, pre svega, ljudska bića, a ona nam mogu biti onoliko simpatična i draga koliko to činjenice njihovih života dopuštaju. Ovo nije bilo kakva amnestija za činjenje/nečinjenje tamo gde se ona po zakonitostima humanosti očekuju nego pre dovođenje u sličnu ravan moralne procene svih onih koji u književnom procesu saučestvuju. Istina je da je težina Paundovog prestupa ogromna, ali to ne čini Rusoa ili Vijona moralno prihvatljivim. I ne samo njih.

A kada se deluzija isključi iz tokova procene, ostanu dve vrste Vitštokovih prestupnika: oni koji u Hitlerovim zločinima voljno deluju, potpuno svesni šta su posledice ovakvog izbora, kao i oni naivni, neću reći politički priglupi, od kojih jedan deo ima određeno pravo i da kasnije *revidira*, hrišćanska crkva bi rekla pokaje se (to su svi oni koji ne čuju Osijeckog dok govori kako će sve „ovo trajati mnogo duže”, ili nastavnici koji ne brane Hajnriha Mana nakon čega i sami bivaju napadnuti). Rekao bih, ipak, da i Vitštok, kao i pomenuti Vijar, i mnogi drugi, ovde pre svega vode računa o rečenim posledicama donetih odluka. A *Februar 33* jeste knjiga korisna i zbog namere da podseti na šta su sve

pristali oni koji su pristali – na batinanje neistomišljenika, progone, medijski teror, patološku propagandu i manipulaciju, rasizam, antisemitizam, bedni kukavičluk, spaljivanje knjiga koje vodi do masovnih mučenja i ubistava nezabeleženih u istoriji ljudske vrste, a ova najčešće nema čim blistavim da se pohvali. Iako verziranijim poznavaočima istorije deluje kao ponavljanje odavno naučenog, savremena istorijska praksa pokazuje da je Vitštokova knjiga više nego potrebna zbog nesklonosti pomenute vrste da istorijski uči, kao i da uči uopšte. I dok su se Rusoova nepočinstva najpre odnosila na njegov privatni život, bez masovnog ugrožavanja prava i sloboda drugih, oni Vitštokovi junaci za koje možemo da kažemo da su svoje odigrali kao nacisti ili simpatizeri nacizma, tzv. „sarađnici okupatora”, ne mogu naići na ma kakvo ljudsko razumevanje niti opravdanje. Na drugoj strani nalaze se Hajnrih i Klaus Man, Osijecki, Breht ili Remark, čiji besprekorni politički portreti ipak ne govore ništa o njihovoj književnosti. Ona bi bila takva kakva jeste i da nisu bili takvi kakvi su bili. I to je gadan umetnički paradoks s kojim uvek treba računati.

Posmatrano s aspekta čiste politike, nemoguće je ovde ne konstatovati natruhe i dalje prisutnog infantilnog idealizma opisanog pre svega u pojmovima „republike” ili „demokratije” tada kada postane jasno da pojmovi nisu ono što će sačuvati živote ljudi već, nažalost, isključivo vojno-politička sila većeg kapaciteta sklona da i sama počne da radi ono što je spočitavala neprijatelju dok ovaj nije dopao agonije poraza (čitaj: Drezden, Hirošima). I „republika” i „demokratija” ovde deluju kao nikom zatečenom u masakru Drugog svetskog rata potrebni fantazmi u koje se skoro pa dogmatski verovalo, garanti koji to nisu bili (a koje je jedino u stanju da očuva, čak i u vidu fantazama) onoga što je dogovoreno kako stvari ne bi pošle putevima kojima se niko nije nadao, ili gotovo niko, puka pretnja većim stepenom nasilja (videti kod Dž. Svifta – „O prirodi, korisnosti i nužnosti ratova i raspri”).

Sveukupno, ne baš pohvalno za vrstu kojoj pripadamo.

Reče dobri čovek Boris Vijan: „Bog vas mrzi, balegari. I bog vas se stidi.”